

УДК 657.1 : 658.15

Ясишена В.В.,
к.е.н., доцент кафедри
бухгалтерського обліку і аудиту
Вінницький інститут економіки
Тернопільського національного економічного університету

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ ЗА ЦЕНТРАМИ ФІНАНСОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Реформування економіки України, ринкові перетворення, а також ознайомлення з зарубіжними дослідженнями в обліку сприяли розвитку у країні управлінського обліку. За останні десятиріччя його розвиток прискорився і призвів до широкого визнання як спеціальної області дослідження. За таких умов великого значення набуває управлінський облік грошових потоків. Грошові потоки, які не підпорядковані чіткій системі обліку і управління, не сприяють ефективному розвитку підприємства, можуть стати некерованими і вийти з-під контролю. Тому виникає необхідність в розвитку і удосконаленні організаційно-методичних аспектів управлінського обліку грошових потоків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теорії і практики управлінського обліку висвітлюються в роботах зарубіжних економістів таких, як К. Друрі, Р. Вандер Віл, Д. Міддлтон, Ч. Хорнгрен та Дж. Фостер, а також в працях українських та російських вчених таких, як Ф. Бутинець, С. Голов, Т. Давидюк, Т. Карпова, В. Лень, О. Лишиленко, Л. Лігненко, Г. Ситник, Н. Малюга, В. Палій, М. Пушкар, Я. Соколов, Л. Чижевська та інших економістів.

Водночас, дослідженню питань управлінського обліку, а саме грошових потоків, приділено недостатньо уваги. В своїх працях управлінський облік грошових потоків висвітлюють такі зарубіжні автори, як Д. Міддлтон, К. Друрі та вітчизняні вчені Ф. Ф. Бутинець, Л. О. Лігненко, Г. В. Ситник. Однак, проблема узагальнення і систематизації організаційних засад управлінського обліку грошових потоків за центрами фінансової відповідальності не вирішена в багатьох галузях промисловості, зокрема, у швейній, що свідчить про актуальність теми дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є удосконалення загальної моделі руху грошових потоків за центрами фінансової відповідальності (ЦФВ) швейних підприємств на основі їхнього кодування у системі управлінського обліку, а також розробка форм внутрішніх управлінських реєстрів з різним ступенем деталізації інформації для потреб менеджменту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під управлінським обліком грошових потоків слід розуміти процес збирання, накопичення, оброблення, систематизації та передачі інформації внутрішнім користувачам про стан і рух грошових потоків у процесі господарської діяльності підприємства для здійснення їх аналізу, оптимізації, прогнозування, планування і контролю для прийняття управлінських рішень з метою підвищення якості використання грошових ресурсів.

При формуванні грошових потоків швейних підприємств система управління грошовими потоками повинна враховувати їх збільшення або зменшення в результаті господарських операцій.

Збільшення обсягу грошових потоків відбувається за рахунок:

- збільшення обсягу продажу швейних виробів;
- підвищення цін на виготовлену продукцію;
- надходження грошових коштів від погашення дебіторської заборгованості;
- зниження обсягу закупівлі сировини і матеріалів;
- збільшення амортизаційних відрахувань;
- зниження обсягу податкових платежів;
- непогашення або відстрочення заборгованості перед постачальниками та підрядниками;
- непогашення або відстрочення заборгованості по заробітній платі;
- залучення позики, кредиту;
- цільового фінансування;
- скорочення операційного циклу підприємства.

Зменшення обсягу грошових потоків відбувається через: зниження обсягу продажу швейних виробів; зниження рентабельності виробництва; несвоєчасне погашення дебіторської заборгованості; закупівлю сировини і матеріалів; зменшення амортизаційних відрахувань; сплату податків, соціальних внесків; сплату пені, неустойок, штрафних санкцій; виплату заробітної плати; вплив інфляційних процесів; збільшення операційного циклу підприємства.

Це основні процеси, які впливають на збільшення або зменшення грошових потоків підприємства, за допомогою яких можна регулювати і контролювати напрям, обсяг, часовий період, інтенсивність грошових потоків.

Окремо взяте швейне підприємство має свої особливості, які знаходять відображення в організаційній структурі підприємства, в організації фінансового і управлінського обліку, в типі та характері виробництва, в особливостях технологічного процесу, в асортименті та складності швейних виробів, в напрямі спеціалізації виробництва, в будові структури управління тощо.

Враховуючи основні завдання управління грошовими потоками [3, с.137], порядок здійснення процесу виробництва і особливості організаційної структури підприємств, організацію управлінського обліку грошових потоків на швейних підприємствах доцільно впроваджувати через управління окремими напрямками фінансової діяльності підприємства шляхом виокремлення центрів відповідальності. Виділення центрів фінансової відповідальності (ЦФВ) є основним елементом застосування методики бюджетування.

Центр відповідальності є структурним підрозділом підприємства, який повністю контролює певний напрям фінансової діяльності. В економічній літературі виокремлюють такі центри відповідальності: центр витрат, центр доходу, центр прибутку, центр інвестицій.

Цілями виділення центрів відповідальності є підвищення ефективності управління підрозділами підприємства на основі узагальнення даних про витрати, доходи і результати діяльності кожного центру відповідальності з тим, щоб за виникаючими відхиленнями (позитивними або негативними) можна було здійснювати контроль.

В ході виділення центрів відповідальності виникає можливість визначення: впливу кожного підрозділу компанії на підсумковий фінансовий результат; ефективності роботи конкретних підрозділів (керівників, працівників); необхідної величини фінансування для кожного підрозділу компанії тощо.

Однією з передумов ефективної роботи ЦФВ є призначення відповідального керівника з чітким визначенням його обов'язків і повноважень, який повинен відповідати за виконання бюджету, причини відхилень від бюджету, самостійно приймати управлінські рішення.

Таким чином, на основі організаційної структури підприємства все підприємство можна представити у вигляді сукупності центрів фінансової відповідальності (ЦФВ), які відстежують і забезпечують виконання намічених завдань і показників (табл. 1).

Виділені ЦФВ є основою для розробки управлінського обліку грошових потоків швейних підприємств. Вони мають окремі функції, завдання, цілі, неоднакові обсяги вхідного (вихідного) грошового потоку, різний рівень відповідальності, контролю, доступу до інформаційної бази щодо грошових потоків.

Деякі з представлених ЦФВ можуть одночасно виступати як центр витрат, так і центр доходу, тобто одночасно формувати як вихідний, так і вхідний грошові потоки, наприклад відділ збуту, юридичний відділ, магазин. Відносно таких ЦФВ доцільно виділяти основну і другорядну ступінь відповідальності центру. Наприклад, основне завдання відділу збуту – формувати дохід від реалізації продукції, тобто він виступає центром доходу, а другорядне – відповідати за витрати понесені в зв'язку з утриманням підрозділу і організацією процесу збуту, за які він теж несе відповідальність та виступає центром витрат.

ЦФВ управління, до якого входить керівництво (голова правління, директор), планово-економічний відділ, фінансовий відділ, бухгалтерія (служба фінансового обліку і податкових розрахунків, служба управлінського обліку) є центром обліку, аналізу, прогнозування, планування, розподілу грошових потоків та формує переважно вихідні грошові потоки, які необхідні для утримання центру. Одночасно фінансовий відділ несе відповідальність за здійснення капіталовкладень і таким чином впливає на їх розмір, тому може бути виділений ще як центр інвестицій, що додатково формує вихідний грошовий потік. ЦФВ управління має доступ до всіх інформаційних і грошових потоків підприємства.

ЦФВ комерційна служба, що складається з трьох підрозділів. Служба постачання, яка займається закупівлею матеріалів, фурнітури та служба маркетингу, що проводить роботу по збільшенню обсягу вітчизняних і закордонних каналів реклами, здійснює маркетингову програму для просування продукції на вітчизняних і закордонних ринках є центрами витрат і формують вихідні грошові потоки. Відділ збуту щодо бюджетного управління є центром доходу, який здійснює продаж продукції і за рахунок цього формує вхідний грошовий потік, а також центром витрат, який формує вихідний грошовий потік за рахунок організації процесу збуту та утримання відділу.

ЦФВ відділ кадрів (персоналу) спрямовує вихідний грошовий потік на забезпечення підприємства кваліфікованим персоналом, впровадження системи матеріальної і нематеріальної мотивації підвищення ефективності праці, зменшення плинності кадрів, організацію ефективної системи навчання, перепідготовку та підвищення кваліфікації працівників.

ЦФВ юридичний відділ є центром витрат, тобто концентрує вихідний грошовий потік на утримання відділу, оплату витрат, пов'язаних з юридичними послугами, а також одночасно виступає центром доходу, який формує вхідний грошовий потік за рахунок одержаних на користь підприємства виплат, штрафів, пені, неустойок тощо.

Таблиця 1

Виділення центрів фінансової відповідальності на швейних підприємствах

ЦФВ	Структурні підрозділи ЦФВ	Тип центру відповідальності	Код ЦФВ
1. Управління	Керівництво (голова правління, директор)	Центр витрат	01.01.
	Фінансовий відділ	Центр витрат Центр інвестицій	01.02.
	Планово-економічний відділ	Центр витрат	01.03.
	Бухгалтерія	Центр витрат	01.04.
	Служба фінансового обліку і податкових розрахунків Служба управлінського обліку	Центр витрат	01.05.
2. Комерційна служба	Служба постачання	Центр витрат	02.01.
	Служба маркетингу	Центр витрат	02.02.
	Служба збуту	Центр доходу <i>Центр витрат</i>	02.03.
3. Відділ кадрів (персоналу)		Центр витрат	03.00.
4. Юридичний відділ		Центр витрат <i>Центр доходу</i>	04.00.
5. Відділ технічної підготовки виробництва і контролю якості	Відділ технічної підготовки виробництва	Центр витрат	05.01.
	Відділ контролю якості	Центр витрат	05.02.
6. Виробничі цехи	Розкрійно-підготовчий цех	Центр витрат	06.01.
	Пошивочні цехи	Центр витрат	06.02.
	Цех волого-теплової обробки	Центр витрат	06.03.
	Експериментальний цех	Центр витрат	06.04.
7. Складські господарства	Матеріальний склад	Центр витрат	07.01.
	Склад фурнітури	Центр витрат	07.02.
	Склад готових виробів	Центр витрат	07.03.
8. Магазин		Центр доходу <i>Центр витрат</i>	08.00.
9. Допоміжні господарства	Ремонтно-механічний цех	Центр витрат	09.01.
	Котельня	Центр витрат	09.02.
	Служба транспортування	Центр витрат	09.03.

Примітка: Курсивом виділено другорядний тип центру відповідальності

ЦФВ відділ технічної підготовки виробництва і якості виступає центром витрат і формує відтік коштів на придбання нового обладнання, вдосконалення техніки і технології виробництва, ремонт і модернізацію старого обладнання, здійснення контролю за якістю продукції та на утримання відділу.

ЦФВ виробничі цехи складається з чотирьох підрозділів: розкрійно-підготовчого цеху, пошивочних цехів, цеху волого-теплової обробки, експериментального цеху, які є центрами витрат і формують вихідний грошовий потік за рахунок матеріальних витрат, інших витрат, які спрямовуються на виготовлення продукції, витрат на освітлення, опалення, заробітну плату працівникам основного виробництва.

ЦФВ складські господарства складається з трьох підрозділів: матеріальний склад, склад фурнітури і склад готових виробів, які є центрами витрат і формують вихідний грошовий потік за рахунок витрат пов'язаних з обслуговуванням складських приміщень.

ЦФВ магазин здійснює реалізацію готових виробів, тобто виступає як центр доходу та генерує вхідний грошовий потік, а з іншого боку, виступає як центр витрат за рахунок витрачання грошових коштів на утримання магазину (орендна плата, електроенергія, обладнання торгового залу), заробітна плата персоналу.

ЦФВ допоміжні господарства складається з трьох підрозділів: ремонтно-механічного цеху, котельні та служби транспортування, які є центрами витрат для безперебійної роботи виробництва та формують від'ємний грошовий потік.

ЦФВ та їх підрозділи, визначені як центри витрат на основі економічного аналізу і розрахунків, готують документи про обсяг фінансування, необхідний, по їх розрахунках, для виконання поставлених перед ними завдань, обґрунтовують їх величину перед керівництвом. Після затвердження розміру їх

фінансування центри витрат зобов'язані дотримуватися встановлених для них бюджетних обмежень і нести відповідальність за їх порушення.

Управлінський облік за ЦФВ повинен базуватися на єдиній системі кодування грошових потоків, яку доцільно розробити за кожним ЦФВ, його підрозділами, напрямками руху грошових потоків, видами діяльності підприємства. Система управлінського обліку грошових потоків повинна забезпечувати ідентифікацію кожного окремо взятого грошового потоку, а також загальний обсяг вхідного (вихідного) грошових потоків ЦФВ в розрізі різних відрізків часу, напрямків тощо. Для ідентифікації напрямку руху грошових потоків доцільно виділити такі позначення:

- 00 – внутрішній потік;
- 01 – вхідний потік;
- 02 – вихідний потік.

ЦФВ за типом доходу формують вхідні грошові потоки, а відповідно, ЦФВ за типом витрат, інвестицій – вихідні грошові потоки. Внутрішній потік – це потік, який показує рух коштів в середині підприємства та не може бути прямо віднесений на витрати конкретного ЦФВ. Для віднесення грошового потоку до того або іншого виду діяльності підприємства, використовують такі позначення:

- 01 – грошовий потік від операційної діяльності;
- 02 – грошовий потік від інвестиційної діяльності;
- 03 – грошовий потік від фінансової діяльності.

Система управлінського обліку враховує всі ознаки грошового потоку і визначає до якого виду діяльності його віднести. Загальна схема кодування грошового потоку за ЦФВ в управлінському обліку представлена на рис. 1.

« _ »	« _ »	« _ »	« _ »	« _ »	« _ »	« _ »	« _ »
ЦФВ		підрозділ ЦФВ		напрямок руху грошового потоку		вид діяльності	

Рис. 1. Структура коду грошового потоку в системі управління грошовими потоками

Для відображення в управлінському обліку ідентифікації і напрямку руху грошових потоків за ЦФВ і їх підрозділами, обміну інформацією про їх рух з службою управління підприємством та переміщення внутрішньої звітності наведено на рис. 2.

Служба управлінського обліку входить до відділу бухгалтерії, який уповноважений вести фінансовий облік і податкові розрахунки. Вона збирає, накопичує, обробляє, систематизує та передає інформацію про стан і рух грошових потоків по всіх ЦФВ підприємства на запит керівництва найвищого рівня (голови правління, директора), фінансового відділу, планово-економічного відділу. Системи управлінського і фінансового обліку повинні бути інтегрованими, що має свої переваги, які розкриваються через використання єдиної інформаційної бази, що дозволяє уникнути додаткового перенесення даних з системи фінансового обліку до системи управлінського обліку, їх дублювання, зменшити витрати на утримання бухгалтерів управлінського обліку.

У системі управління грошовими потоками управлінський облік по ЦФВ забезпечує виконання не тільки інформаційної функції, а ще і контрольної.

Інформаційна функція розкривається в тому, що служба управлінського обліку акумулює інформацію по всіх ЦФВ, що стосується бюджетних витрат (доходів) і відповідно вихідних (вхідних) грошових потоків. Безпосередньо від ЦФВ управління, передається інформація всім іншим ЦФВ (код № 02, 03, 04, 05, 06, 07, 08, 09) про затверджені бюджетом витрати (доходи), а також забезпечує зворотний інформаційний зв'язок, про виникнення відхилень від затверджених показників. Крім того, ця інформація повинна сприяти оперативній співпраці центрів відповідальності між собою, тому потрібно налагодити зв'язок між ЦФВ, за допомогою якого служба управлінського обліку буде отримувати запити і передавати інформацію потрібну ЦФВ. Оперативність в управлінському обліку є одним з найважливіших моментів. Зацікавленим внутрішнім користувачам систематизована інформація надається за різні періоди часу (годину, день, тиждень, місяць, квартал, рік).

Функція контролю розкривається в тому, що за допомогою управлінського обліку грошових потоків менеджери вищого рівня в оперативному режимі можуть відслідковувати виконання намечених показників, які поставлені перед ЦФВ підприємства. При виявленні відхилень в показниках (позитивних, негативних), які передаються з нижчих рівнів, встановлюють причини, наслідки відхилень, винну особу (керівник ЦФВ, працівник) для вчасного реагування і прийняття відповідних мір.

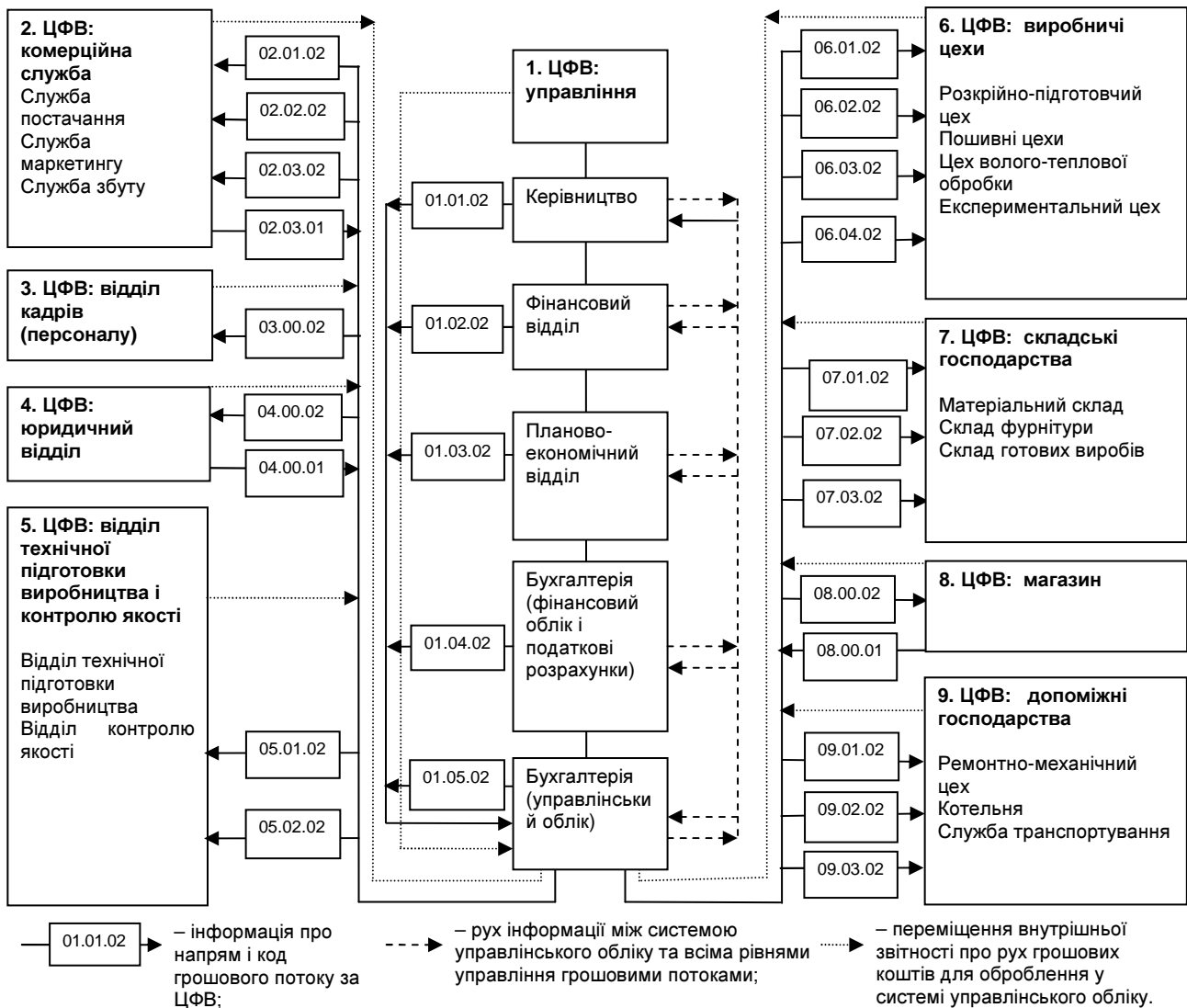

Рис. 2. Модель руху грошових потоків за ЦФВ у системі управління ними

Запропонований підхід до побудови управлінського обліку на основі формування інформації про грошові потоки по всіх ЦФВ дозволить створити систему єдиної бази даних, документації і документообороту. Враховуючи кодифікацію грошових потоків по ЦФВ розроблено форми внутрішніх управлінських документів для всіх ЦФВ і їх підрозділів, а також в цілому по підприємству, в яких затверджені бюджетні витрати (доходи). В процесі господарської діяльності ЦФВ і їх підрозділи відображають інформацію про грошові потоки у внутрішній документації і передають її службі управлінського обліку. Служба управлінського обліку збирає, порівнює планові і фактичні показники і формує зведений документ по підприємству, який відображає рух грошових потоків по всіх ЦФВ в цілому. Зібрана і оброблена інформація передається менеджерам вищого рівня. Документи, які обертаються між ЦФВ і службою управлінського обліку мають збігатися з кодом ЦФВ або його підрозділу, а також містити ідентифіковані коди грошових потоків, які стосуються конкретного ЦФВ або його підрозділу. Рекомендована форма внутрішнього управлінського реєстру про рух грошових потоків на прикладі підрозділу ЦФВ 02. 01. служба постачання, наведена в табл. 2.

Інформація, яка розкривається в наведеному реєстрі, може групуватися і аналізуватися в залежності від вимог і потреб служби управління грошовими потоками. Надлишок або дефіцит грошових коштів визначається шляхом зіставлення планового і фактичного відхилення грошового потоку, що поступово додається протягом усього періоду. Наведена форма реєстру складена на місяць, але за вибором служби управління може формуватися на необхідний період часу (день, тиждень, квартал, рік).

Наступна форма внутрішнього управлінського реєстру формується на основі зведення документації всіх підрозділів, які входять до відповідного ЦФВ і узагальнюється. Розроблена форма наведена на прикладі ЦФВ 02. комерційна служба (табл. 3).

Кожен ЦФВ підприємства у визначені строки збирає інформацію про діяльність своїх підрозділів і передає її службі управлінського обліку, яка обробляє її і формує зведений документ про рух грошових

потоків по підприємству. Рекомендована форма зведеного внутрішнього управлінського реєстру про рух грошових потоків наведена в табл. 4.

Таблиця 2
Форма внутрішнього управлінського реєстру про рух грошових потоків по ЦФВ 02. 01. «Служба постачання» (грн.)

Дата	Залишок на початок періоду	Затверджені бюджетом витрати коштів	Вихідний грошовий потік (код 02.01.02)		Поточні відхилення («+», «-»)	Залишок на кінець періоду	Накопичений надлишок або дефіцит («+», «-»)
			план	факт			
1	2	3	4	5	6	7	8
01.01.10	-	685000	-	-	-	-	-
04.01.10	685000	-	100000	110000	-10000	575000	-10000
08.01.10	575000	-	235000	238000	-3000	337000	-13000
12.01.10	337000	-	120000	115000	5000	222000	-8000
22.01.10	222000	-	170000	160000	10000	62000	2000
28.01.10	62000	-	60000	60000	-	2000	2000
Усього	-	-	685000	683000	-	2000	2000

Таблиця 3
Форма внутрішнього управлінського реєстру про рух грошових потоків по ЦФВ 02. «Комерційна служба»

Код під-розділу ЦФВ	Затверджені бюджетом		Код вихідного (вхідного) грошового потоку по ЦФВ 02. «Комерційна служба»				Відхилення від затвердженого бюджету («+», «-»)	
	витрати	доходи	02.01.02	02.02.02	02.03.02	02.03.01	витрати	доходи
1	2	3	4	5	6	7	8	9
02.01.	685000	-	683000	x	x	x	2000	-
02.02.	15000	-	x	14000	x	x	1000	-
02.03.	20000	-	x	x	20000	x	-	-
02.03.	-	2000000	x	x	x	1800000	-	-200000
Усього	720000	2000000	x	x	x	X	3000	-200000

Таблиця 4
Форма зведеного внутрішнього управлінського реєстру про рух грошових потоків по всіх ЦФВ підприємства

Код ЦФВ	Код грошового потоку	Затверджені бюджетом		Грошовий потік за період		Відхилення грошового потоку за період («+», «-»)	
		доходи	витрати	вхідний	Вихідний	вхідного	вихідного
1	2	3	4	5	6	7	8
01.	01.01.02.	-	15000	-	16000	-	-1000
	01.02. 02.	-	25000	-	23000	-	2000
	01.03. 02.	-	13000	-	13000	-	-
	01.04. 02.	-	16000	-	15000	-	1000
	01.05. 02.	-	10000	-	11000	-	-1000
Усього по ЦФВ 01.		-	79000	-	78000	-	1000
02.	02.01.02.	-	685000	-	683000	-	2000
	02.02. 02.	-	15000	-	14000	-	1000
	02.03. 02.	-	20000	-	20000	-	-
	02.03. 01.	2000000	-	1800000	-	-200000	-
Усього по ЦФВ 02.		2000000	720000	1800000	717000	-200000	3000
03.	03.00.02.	-	11000	-	11000	-	-
Усього по ЦФВ 03.		-	11000	-	11000	-	-
	...						
Усього по ЦФВ підприємства		2000000	810000	1800000	806000	-200000	4000

Завдяки розробленій внутрішній документації, яка містить інформацію про грошові потоки, система управління уникне ситуацій з дублюванням інформації, тому що кожен грошовий потік може бути ідентифікований завдяки привласненому коду, що надає службі управління грошовими потоками можливість групувати інформацію як за ЦФВ так і за їх підрозділами, за різними періодами часу, видами діяльності, з одночасним агрегуванням показників в цілому по підприємству, контролювати обсяг, напрям, відхилення планового і фактичного грошового потоку, а також оцінювати діяльність кожного ЦФВ окремо та його вплив на загальний фінансовий результат підприємства.

Впровадження управлінського обліку грошових потоків на швейних підприємствах потребує застосування інтегрованої, багатофункціональної автоматизованої системи.

Дотримання зазначеного підходу до побудови управлінського обліку є передумовою успішної роботи, зміцнення позицій в конкурентному середовищі, удосконалення системи інформаційного забезпечення і внутрішнього контролю, підвищення економічного потенціалу підприємств.

Висновки з даного дослідження. З метою підвищення якості використання грошових ресурсів, їхнього контролю і управління ними запропоновано впровадження на підприємстві управлінського обліку грошових потоків, який базується на виділенні ЦФВ і єдиній системі кодування грошових потоків. Ідентифікація грошових потоків дозволяє визначити і контролювати напрям їх руху (вхідні, вихідні) та обсяг, віднести грошові потоки до відповідного виду діяльності за окремими ЦФВ, їх підрозділами і по підприємству в цілому, а також дає можливість створити єдину систему документообороту.

Література

1. Баліцька В. В. Грошові потоки в контексті виробничої діяльності підприємств України / В. В. Баліцька // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 8. – С. 81-86.
2. Білик М. Д. Методи фінансового планування і прогнозування в управлінні фінансами підприємства / М. Д. Білик // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – № 9. – С. 79-84.
3. Бланк И. А. Управление денежными потоками / И. А. Бланк. – 2-е изд., перераб. и доп. – К. : Ника-Центр, 2007. – 752 с.
4. Гриньова В. М. Фінанси підприємств : навч. посіб. / В. М. Гриньова, В. О. Коюда. – 3-тє вид., стер. – К. : Знання-Прес, 2006. – 423 с.
5. Друри К. Введение в управленческий учет и производственный учет : учебн. пособие для вузов : пер. с англ / К. Друри ; под ред. Н. Д. Эриашвили ; предисловие проф. П. С. Безруких. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1998. – 783 с.
6. Коваленко Л. О. Фінансовий менеджмент : навч. посіб. / Л. О. Коваленко, Л. М. Ремньова. – 3-те вид., випр. і доп. – К. : Знання, 2008. – 483 с.
7. Лігоненко Л. О. Управління грошовими потоками : навч. посіб. / Лігоненко Л. О., Ситник Г. В. – К.: Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2005. – 255 с.
8. Єрмошкіна О. В. Управління фінансовими потоками промислових підприємств: теорія, практика, перспективи: монографія / О. В. Єрмошкіна ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті, Нац. гірн. ун-т. – Д. : Нац. гірн. ун-т, 2009. – 79 с.